

# Wat moesten de Suid-Afrikaantjies lezen? Nederlandse voorgeskrewe boeke 1938–1955

Eep Francken

## *What must the Suid-Afrikaantjies read? Dutch prescribed books 1938–1955*

*Besides Afrikaans literature, Dutch literature was also part of the required reading in South African high school exams for the subject Afrikaans until the 1980s. This introductory article gives an overview of Dutch-language literary works prescribed for the period between 1938 and 1955. Why was Dutch literature on the required reading list, too? What standards determined the selection of books? These and other such questions are discussed in this article to call attention to this underexplored chapter in South African and Dutch literary history and to encourage further study.*

*It would be useful, for example, to connect the findings with a historical view of certain aspects of South African culture. What influence – if any – did prescribed Dutch literary texts have on creative writing in Afrikaans? How did the story of the place of Dutch literature in the South African high school curriculum continue after 1955? Why did Dutch literature eventually disappear from the curriculum? Probably the South African archives contain a wealth of material that will enable researchers to answer these and other questions.*

## 1. Inleiding

In de jaargang 1936 van het maandblad *Zuid-Afrika* staat een ontboezeming van een Zuid-Afrikaanse moeder over een Nederlands boek dat haar dochter moest lezen voor school. “Ek het die boek gelee en ’n helse atmosfeer gevoel, sodat ek die boek moes neersit en eers gaan bid dat die liewe Heer my genade en krag moet gee, sodat dit nie ’n verkeerde invloed op my kan uitoeven nie,” zegt zij. Dit slaat op *Noodlot* van Couperus. En de reactie van een leerling: “Ek het so onder die indruk van die boek gekom dat ek ’n verbitterde houding teenoor die lewe en die mense begin aanneem het. Aan die bestaan van liefde het ek nie meer geglo nie, want die boek sê dat ‘liefde een hersenschim is’ en aan die bestaan van ’n God het ek ook begin twyfel.” (Anoniem, 1936: 42-43)

## 2. *Ons eie boek*

Gepokt en gemazeld als ik ben in het Nederlandse systeem van het verzuilde onderwijs en de vrijheid voor de scholen was ik (lang geleden) verbaasd toen ik hoorde dat in Zuid-Afrika literatuurlijsten voor schoolexamens worden vastgesteld door de overheid. Onderwijsmensen en andere critici oefenen

invloed op de keuze uit door advies uit te brengen, maar het departement beslist. Tot in de jaren tachtig was voor de meestal 16-jarige examinandi bij Afrikaans ook *Nederlandse* literatuur verplicht. Dat Zuid-Afrikaanse bestuurderen tachtig jaar geleden Couperus voorschreven en dat onze grote romanschrijver op andere Zuid-Afrikanen overkwam als bederver van de jeugd, prikkelde mijn belangstelling. Hoe zat het destijds met het *Nederlandse voorgeskrewe boek*? Waarom moesten de kinderen Nederlands lezen? Welke schrijvers hebben de lijst gehaald? Het moesten goede schrijvers zijn. Maar wat was verder de maatstaf?

Op deze en dergelijke vragen ga ik hier in, zonder ze volledig te beantwoorden. Ik bied een inleidend verhaal om deze onbekende kant van de Nederlandse en Zuid-Afrikaanse literatuurgeschiedenis onder de aandacht te brengen en om te prikkelen tot verder onderzoek in Zuid-Afrikaanse bronnen. *Mijn* bron is het boekenblad *Ons eie boek* – in Nederland bereikbaar – dat, met als grote roerganger F.E.J. (Fransie) Malherbe (1894–1979), de belangstellende Afrikaner van 1935 tot 1955 driemaandelijks vertelde wat hij zou kunnen, misschien wel zou *moeten* lezen. Door dit beperkte brongebruik past bij wat ik zeg een zeker voorbehoud.

Met “ons eie” verwijst Malherbe in de eerste plaats naar het *Afrikaanse* “betere boek”, maar zijn tijdschrift signaleerde ook nieuwe boeken in het Nederlands en andere talen en presenteerde literaire essays en opstellen over allerlei onderwerpen. *Ons eie boek* stond in het teken van cultuurspreiding, het kende een brede doelgroep. Daar hoorden uiteraard de jongeren bij, maar ook in de jaren dertig hadden jongeren meer aan hun hoofd dan boeken lezen. Dankzij een gouden inval kon Malherbe in 1938 de jeugd – of althans de onderwijzers van de jeugd – toch paaien voor zijn blad. Met een aanbod waarvoor de scholen bijna wel belangstelling *moesten* hebben, want “alle voorgeskrewe werke” van de examens zouden voortaan in *Ons eie boek* worden besproken.

Deze speciale recensie-artikelen verschillen onderling sterk, al zijn ze altijd duidelijk gericht op jonge lezers. De meeste schrijvers hadden onderwijservaring, er zaten beroemde hoogleraren bij. Deze medewerkers koesterden een dubbel verlangen. Ze wilden de scholieren op een goede manier door hun examen helpen, maar probeerden hen meteen te winnen voor de literatuur. Een zekere schoolsheid was onvermijdelijk. Adviezen aan de leraren en vragenlijstjes boden praktische hulp. Aan de andere kant bleven het “ware genot” en de verrijking die de literaire kunst biedt, niet onvermeld (Anoniem, 1943:34).

Dit klinkt zoetsappig, maar een kritischer instelling ontbreekt daarom toch niet. Een slimme pedagoog onder de recensenten boorde een “voorgeskrewe” werk in de grond om vervolgens de leerlingen doodleuk op te roepen, over het afgekraakte – maar evengoed nog altijd verplichte – boek hun eigen mening te vormen. Een klein beetje subtieler was de bespreker van een boek van Boudier-

Bakker die zelf zogenaamd neutraal bleef, maar alle ruimte die hij had, vulde met een dodelijk anti-BB-stuk van een Nederlandse criticus. Ook deze bespreker wilde “prikkel ... tot nadink”! (Schoonees, 1945: 155).

*Ons eie boek* is menige achteropgeraakte examenkandidaat te hulp gekomen. En verlostte vast menige overwerkte docent uit een hachelijke positie. Ook voor uw speurder naar het Nederlandse *voorgeskrewe boek* kwam Malherbe als geroepen, want in *Ons eie boek* zie je precies met welke boeken de Zuid-Afrikaanse scholier te maken kreeg. Althans: tot 1955, toen het blad werd opgeheven. Ik heb verspreide gegevens over de jaren 1935–1938 plus vrijwel volledige over 1938–1955, maar daarmee was de voorspoed ten einde. Daar ligt dan ook de grens van mijn verhandeling.

Het belang van de recensies ligt niet alleen in het cijfermateriaal. Hoewel de recensenten niet zelf kiesbevoegd waren voor de literatuurlijst, stonden zij dichtbij de wel bevoegde departementen en oefenden zij ook invloed uit op de verkiezing. Hun stukken geven een indruk van de gedachtenwereld van het literatuuronderwijs.

### 3. Debat

Het voorschriftsysteem was niet onomstreden. Leraren kwamen met bezwaren maar in meerderheid koos ook het onderwijs steeds voor het bestaande stelsel (Bergh, 1939–1940:198-199; Van der Merwe, 1946: 23 en 1958: 55). De literatuurlijst vormde een uitgelezen discussie-onderwerp voor *Die Huisgenoot*, het in Zuid-Afrika roemruchte weekblad dat bij elk Afrikaner gezin wilde binnenkomen met een combinatie van amusement en volksontwikkeling. Twee argumenten springen in het oog. De leraren zouden niet allemaal zelfstandig literatuurles *kunnen* geven. Zonder steun van de departementslijsten zouden ze de geschiktste literatuur niet kunnen vinden. En enigszins in het verlengde daarvan: schrap je de verplichte lijst, dan ondermijn je het hele literatuuronderwijs. Zonder het literatuurexamen zou menige school zich, volgens sommigen, voor het vak Afrikaans laten verleiden tot een programma met bijna alleen praktische taalbeheersing (Gerryts, 1943: 53; Van der Merwe 1946: 23 en 1958: 55).

De positie van de *Nederlandse* boeken, twee per lijst, lag extra gevoelig. Zelfs onder de voorstanders van de bestaande praktijk (in grote lijnen) waren er die van het Nederlands af wilden. Maar andere pleitten juist voor uitbreiding: “Nederlands is tog die bakermat van ons taal. Loop ons nie gevaar dat Afrikaans ’n maer taal gaan word as ons die bron nie genoeg troetel nie?” (Bergh, 1939: 198). De bewering als zou de grote meerderheid van de leerlingen na het examen sowieso nooit meer een Nederlands boek lezen, vond weinig tegenspraak.

Maar de voorstanders meenden dat het Nederlands niettemin de positie van het Afrikaans ondersteunde, bijvoorbeeld als tegenwicht tegen het onstuitbare Engels. Kennis van de Nederlandse achtergronden van de eigen taal zou de leerlingen zelfs kunnen brengen tot een zuiverder gebruik van het Afrikaans.

Eén wijziging werd intussen wel doorgevoerd: het zeventiende-eeuws Nederlands bleef de scholieren voortaan bespaard. Verschillende critici hadden daarop aangedrongen, want de treurspelen van Vondel gingen hun leerlingen “bo die vuurmaakplek” (Lategan, 1944: 53).

In de gedachtewisseling kwamen verschillende maatstaven naar voren waaraan de boeken moesten voldoen. Natuurlijk moesten de leerlingen geboeid raken, zodat zij hun boeken met vrucht en vreugd zouden verslinden en gebracht zouden worden tot levenslang literatuurgenot. Personages van jongere leeftijd zouden hen aanspreken. Algemeen lijkt ook het verlangen naar modernisering. In plaats van een “uitgedroogde ou tante” – een metaforische verwijzing naar literatuur uit de zeventiende en negentiende eeuw – zagen de critici, in meerderheid mannen, liever een “nooientje”: een meisje of jonge vrouw, maar hier een verwijzing naar *moderne* literatuur (Lategan 1944: 55). “Fris en lewendig” moesten de boeken zijn, “opvoedkundig gezond en letterkundig waardevol” (Boshoff 1944: 5). “Opvoedkundig gezond” herinnert aan de geschrokken moeder van Couperus’ *Noodlot*. Bij wijze van variant op dit criterium vinden we een afkeer van “pessimisties” werk en van te ver doorgevoerd “realisme”.

In de discussie overheerst een positieve instelling tegenover het literatuuronderwijs. In grote woorden wordt de leerling aangemoedigd: “Ondergaan daarvan die schoonheid!” (Malherbe, 1944: 37). De jongens en meisjes zullen deel krijgen aan de schoonheid die in de literatuur besloten ligt en daardoor vollediger mens worden.

#### 4. Wat zij lezen

Welke Nederlandse boeken en schrijvers hebben de voorschrijvers overtuigd? Voordat hij van de lijst verbannen werd was Vondel het meest gekozen. Sommigen wilden met onze grote zeventiende-eeuwer het prestige van het Afrikaans oppoetsen. De gedachtegang was: niet alleen in het Engels zijn vroeger grote kunstwerken gemaakt, maar ook in het zeventiende-eeuwse voorstadium van het Afrikaans. Na 1944 werd Vondel niet meer opgesteld en door andere schrijvers ingehaald.

Het meest voorgeschreven blijkt Arthur van Schendel, een schrijver die ook vandaag de dag in Nederland nog hoog wordt aangeslagen. Hij “verslaat” met minieme voorsprong Ina Boudier-Bakker. Dan valt er een gat in het klassement,

waarna we met flinke achterstand toch nog Vondel op de derde plaats zien, gedeeld met het succesvolle schrijversechtpaar Carel en Margo Scharten-Antink.<sup>1</sup> Hildebrand en Van Eeden staan vijf – De Genestet, J.A. Simons-Mees en G.F. Haspels gezamenlijk zeven.<sup>2</sup>

Van Van Schendel koos men: *Het fregatschip Johanna Maria*, *Een eiland in de Zuidzee*, *Een zwerver verliefd* en *Het oude huis*, de meeste meer dan eens en boeken die men herhaaldelijk voorschreef werden telkens opnieuw besproken.<sup>3</sup> Bij Boudier-Bakker zien we nog meer variatie: twee verhalenbundels, de romans *Armoede* en *Het spiegelkje*, en twee toneelstukken. De meest voorgeschreven boeken zijn niet van de meest voorgeschreven schrijvers. In het boekenklassement komt *De kleine Johannes* bovenaan, precies gelijk met Scharten-Antinks *De jeugd van Francesco Campana* en met de *Camera obscura*.<sup>4</sup>

Men werkte ook met bloemlezingen, onder meer van Vlaamse korte verhalen.<sup>5</sup> Desondanks kwam de Vlaamse literatuur er bekaaid af, maar nog erger lijkt het met de poëzie gesteld. Uit de lijsten krijg je de indruk dat de leerlingen soms alleen De Genestet, Staring of Gezelle kregen voorgezet. De bespreker van Staring bromt: “Dat hul kennismaking met die Nederlandse poësie daar begin en ook geëindig het, is een van die seëninge wat hulle aan die ‘voorgeskrewe boek’ te danke sal hê” (Gericke, 1943: 94).

*De jeugd van Francesco Campana*, nu vergeten, was in Nederland jarenlang een *wegholtrefker*. Het is een romantisch verhaal met een opgroeiende jongen als hoofdfiguur. Maar boek en schrijvers verwijzen ook naar een literaire “richting” die goed scoorde, het zogenaamde gematigde realisme: een verzacht naturalisme, eerder idealistisch dan pessimistisch. Dit zou van de vernieuwing van de Beweging van Tachtig geprofiteerd hebben maar dan zonder dat de lezer te vrezen had voor “eksesse”, zoals Afrikaner leraren – en ouders – ze hadden aangetroffen bij iemand als Couperus.

Concreet gaat het om een aantal schrijvers – meestal schrijfsters – die in het interbellum met goed leesbare boeken hoge verkoopcijfers haalden. Meestal gaven zij een uitbeelding van huiselijk en maatschappelijk leven, met aandacht voor de psychologie. Margo Antink geldt als hoofdfiguur in deze “stroming”, al hebben de Italiaanse romans, waaronder *Francesco Campana*, een eigen plaats. Boudier-Bakker hoort erbij. De toneelschrijfster Simons-Mees leunt er tegenaan en onder de voorgeschreven boeken zijn er ook van G. van Nes-Uilkens en Top Naeff.

Dat de moderne Nederlandse kritiek zich over Boudier-Bakker, Scharten-Antink en Van Nes-Uilkens scherp had uitgelaten, was in Zuid-Afrika bekend. De leidende criticus, Menno ter Braak, werd in *Ons eie boek* gunstig besproken en na zijn dood in 1940 uitgebreid herdacht. De *O.e.b.*-besprekingen zijn ook wel kritisch maar toch verdienen de gematigde realisten waarschijnlijk hun plaats

juist doordat ze gematigd waren. Dus niemand voor het hoofd stootten. Bovendien is hun werk toegankelijk geschreven en vrij van wat doorging voor grote vijand van het literatuuronderwijs: het pessimisme. Hier dringt een vervolgvraag zich op. Verkiest men hier een opvoedkundig en sociaal aanvaardbaar uitgangspunt boven wat later de eigen “literatuuropvatting” zou heten? En indien ja, gebeurde dat dan bewust?

Aan de andere kant werd Boudier-Bakker *ondanks* haar pessimisme bijna de meest voorgeschreven auteur. De besprekers stelden deze kwestie dan ook aan de orde. Men legde uit dat het ene pessimisme het andere niet was. Boudier-Bakkers pessimisme heette “in elk geval minder swartgallig” (Boshoff, 1939a: 59). Het was wel pessimisme maar “tog nie hopeloos nie” (Mulder, 1940a: 55). Het mocht zelfs “opvoedkundig en sedelik gesond” heten (Boshoff, 1939a: 59). Het was, kortom, aanvaardbaar pessimisme: de schrijfster mocht blijven. De radicalere Couperus daarentegen bleef na een enkele plaatsing voor de leesgierige leerling buiten beeld.

Waar pessimisme zo’n zwaar verteerbare brok vormt, strekt optimisme tot aanbeveling. Zie de commentaren op de nu vrijwel vergeten G.F. Haspels (1865–1916), die ook tot de gematigde realisten gerekend werd. Hij kreeg een dubbele kroon opgezet als “optimis en realis” (Mulder, 1940b: 55). Haspels’ idealisme, zo beklemtonen de schrijvers in *Ons eie boek*, is niet goedkoop of oppervlakkig. Het is aan het leven ontworsteld: “idealisme wat deur die vuur gegaan het” (Mulder, 1940b: 56). Aan zijn beste boek, *David en Jonathan*, een roman uit het zakenleven, schrijft men een “optimistiese kerngedagte” toe (Venter, 1950: 62–63). De criticus hoopt dat de leerlingen het zullen “bewaar om dit later weer te lees en te herlees” want “wat hulle nou nie begryp nie, sal hulle dan duidelik word, en dit sal hulle lewe verryk.” (Mulder, 1941: 234).

Ook *De kleine Johannes* kreeg bijval, als “wondermooi sprokie” en vrucht van “fyn verbeelding” (Boshoff, 1939: 276). Een bespreker betreurde dat hij de leerlingen van hun heerlijke lezen moest afhouden om naar een “dieper betekenis” te gaan boren (Van der Merwe, 1953: 217–218). Kreeg de meest verkozen schrijver, Van Schendel, ook de hoogste lof? Ja. Althans voor de vier geselecteerde boeken. Hij gold als “een van die alleredelste Nederlandse skrywers”, die in zijn *Fregatschip* tot de “glorie van die beleefde ideaal” wist te reiken (M[alherbe], 1937: 303). Veel schreef men over de stroming(en) waartoe hij zou behoren, om tot de slotsom te komen dat zijn plaats *boven* de stromingen was. In *Een zwerver verliefd* bewonderde men de combinatie van droom en werkelijkheid, waarvoor ook *De kleine Johannes* geprezen werd. “Romantiek” was een pluspunt. De Zwerververhalen verdienden dan ook de voorkeur boven bijvoorbeeld *Een Hollands drama*, omdat in de Hollandse romans de noodlotsgedachte overheerst. Ook hier weer de weerstand tegen pessimisme.

## 5. En wat niet

Wat kregen de jonge Zuid-Afrikanen in 1938–1955 *niet* te lezen? De naam Vestdijk dringt zich op. Wellicht stond hij te ver af van de nog jonge scholieren, maar met een boek als *Terug tot Ina Damman* had men het kunnen wagen. Bij canonschrijvers als Bordewijk en Elsschot, die ook ontbreken, zijn boze reacties inderdaad achteraf voorspelbaar. En met de aanstormende generatie Reve-Hermans verwijderde de Nederlandse literatuur zich waarschijnlijk nog veel verder van de Zuid-Afrikaanse onderwijsideeën. Opvallend afwezig is Heijermans. Drama moest bijna wel op de lijst, maar toen Vondel was afgefallen nam men zijn toevlucht tot minder bekende toneelschrijvers. Gold Heijermans als te politiek? Gematigd is zijn realisme niet.

Opvallender dan het ontbreken van enkele grote schrijvers is de minieme vertegenwoordiging van de koloniale literatuur, een onderdeel waarvoor je in het koloniale Zuid-Afrika juist aandacht zou verwachten. Het (neo) romantische *Orpheus in de dessa* van Augusta de Wit haalde het in 1944, kreeg alle lof maar keerde toch niet terug. Aan de koloniale thematiek raakte een recensent van Van Schendels veel voorgeschreven *Eiland in de Zuidzee*, met de vraag of de komst van de blanken de primitieve eilandbewoners gelukkiger maakte. Ook dit heeft de leerlingen misschien tot nadenken gebracht. Naar Multatuli's romantische *Saïdjah en Adinda*, Albert Helms roman over een Surinaamse *Stille plantage*, de Indische romans van M.H. Székely-Lulofs of *Mijn zuster de negerin* van de Antilliaan Cola Debrot moesten zij zelf op zoek. Het is waar: ook die zijn niet “gematigd”.

## 6. Ten slotte

De Nederlandse boeken waren in Zuid-Afrika verplicht in het kader van taalpolitiek ten gunste van het Afrikaans. Het Nederlands was belangrijk omdat het Afrikaans uit het Nederlands is voortgekomen. Het Afrikaans zou een beter aanzien krijgen als men wees op dit eeuwenoude voorstadium. Daarnaast zou de leerling dankzij inzicht in de verhouding tussen de twee talen zijn eigen taal beter gaan beheersen.

De boeken voor de lijst moesten opvoedkundig in orde zijn. Een positief levensgevoel strekte tot aanbeveling, pessimisme vormde een probleem. De leerling zou ze met plezier moeten lezen. Prettig leesbare literatuur kwam dus in aanmerking, maar ... het moest wel literatuur zijn. Van Eeden, Van Schendel en De Wit oogstten bewondering om hun spel van droom en werkelijkheid. Kinderen als personages waren een pluspunt.

Een bestempeling als “romantisch” vormde meestal een aanbeveling,

maar te ver moest de romantiek ook weer niet gaan. Omdat *alle* leerlingen bereikt moesten worden en omdat *alle* ouders konden meelesen – mensen van uiteenlopende levensovertuiging – moesten de boeken in bepaald opzicht behoren tot de middelmaat. Vanuit het systeem is dit te begrijpen maar lezers die de literatuur zien als domein voor baanbrekers en kleurrijke vernieuwers, kijken bedenkelijk.

In de Zuid-Afrikaanse *bewaarplekke* en in (Zuid-)Afrikaanse literatuur zijn waarschijnlijk belangrijke gegevens te vinden om mijn verhaal aan te vullen. Zijn er archieven van de voorschrijfcomités bewaard? Meer dan eens vertelden Afrikaanse schrijvers me over hun herinneringen aan Nederlandse boeken die ze voor school moesten lezen. In de roman *Kroes* (Stamatélos, 2005) speelt *De kleine Johannes* van Frederik van Eeden een belangrijke rol. Hebben we hier te maken met toevalligheden of oefenden de Nederlandse *voorgeskrewe werke* binnen de Afrikaanse literatuur een bredere invloed uit?

De moeder en de leerling uit 1936 met wie ik mijn stuk begon, vreesden dat de opgegeven literatuur een verkeerde invloed zou uitoefenen op de jonge lezers. Zij hadden opvoedkundige bezwaren. Ook de schrijvers van *Ons eie boek*, de leden van de *voorskryfkomitees* en andere betrokkenen zullen zich *mede* door pedagogische argumenten hebben laten leiden, en moesten ook rekening houden met wat de samenleving, of althans de ouders, zouden accepteren.

Daarnaast stonden literaire overwegingen. Met de suggestie van een mogelijke spanning tussen pedagogische ideeën en literatuuropvattingen liep ik al vooruit op de mogelijke vervolgvraag, hoe de gemaakte keuzes zich verhouden tot de destijds in Zuid-Afrika actuele opvattingen over de pedagogiek en tot de destijds vigerende ideeën over de aard en functie van literatuur.

Zelf ben ik benieuwd naar wat volgende *Suid-Afrikaantjies* moesten lezen in de woelige jaren na 1955. En met welke argumenten het Nederlandse boek uiteindelijk uit het examenprogramma is geschrapt.<sup>6</sup>

*Gastmedewerker Universiteit Leiden, navorsingsgenoot Noordwes-Universiteit*

## Bronnelys

**Anoniem.** 1936. Het Nederlandsche boek in Zuid-Afrika. *Zuid-Afrika* 13 (3): 42-43.

**Anoniem.** 1943. Oor behandeling van voorgeskrewe werke. *Ons eie boek. Driemaandelikse kritiese tydskrif en boekegids vir Suid-Afrika* 9: 34.

- Bergh, Mnr.** 1939. Voorgeskrewe boeke en die eise wat billikerwys daaraan gestel kan word. *Die Unie* 35 (6): 198-199.
- Boshoff, S.P.E.** 1939a. Ina Boudier-Bakker: *Kinderen. Ons eie boek. Driemaandelikse kritiese tydskrif en boekegids vir Suid-Afrika* 5: 59.
- Boshoff, S.P.E.** 1939b. Frederik van Eeden: *De kleine Johannes* (I). *Ons eie boek. Driemaandelikse kritiese tydskrif en boekegids vir Suid-Afrika* 5: 276.
- Boshoff, S.P.E.** 1944. Die keuse van voorgeskrewe boeke. *Ons eie boek. Driemaandelikse kritiese tydskrif en boekegids vir Suid-Afrika*. 10: 5.
- Gericke, L.H.** 1943. Dekker: Bloemlesing uit die gedigte van A.C.W. Staring. *Ons eie boek. Driemaandelikse kritiese tydskrif en boekegids vir Suid-Afrika* 9: 94.
- Gerryts, U.M.** 1952. Letterkunde op skool. 'n Kind leer dit nie; hy groei daarin. *Die Huisgenoot* 37(1580): 53.
- Lategan, F.V.** 1944. Oor die probleem van die voorgeskrewe boek. *Ons eie boek. Driemaandelikse kritiese tydskrif en boekegids vir Suid-Afrika* 10: 53.
- M[alherbe], F.E.J.** 1937. Schendel, Arthur van, *Het fregatschip Johanna Maria. Ons eie boek. Driemaandelikse kritiese tydskrif en boekegids vir Suid-Afrika* 3: 303.
- Malherbe, F.E.J.** 1944. Malherbe: Nuwe Nederlandse kortverhale. *Ons eie boek. Driemaandelikse kritiese tydskrif en boekegids vir Suid-Afrika* 10: 37.
- Mulder, H.A.** 1940a. Ina Boudier-Bakker: *Armoede. Ons eie boek. Driemaandelikse kritiese tydskrif en boekegids vir Suid-Afrika* 6: 53.
- Mulder, H.A.** 1940b. G.F. Haspels: *Zee en heide. Ons eie boek. Driemaandelikse kritiese tydskrif en boekegids vir Suid-Afrika* 6: 55.
- Mulder, H.A.** 1941. G.F. Haspels: *David en Jonathan. Ons eie boek. Driemaandelikse kritiese tydskrif en boekegids vir Suid-Afrika* 7: 234.
- Mulder, H.A.** 1943. Frederik van Eeden: *De kleine Johannes* (I). *Ons eie boek. Driemaandelikse kritiese tydskrif en boekegids vir Suid-Afrika* 9: 41.
- Schoonees, P.C.** 1945. Ina Boudier-Bakker: *Verleden. Ons eie boek. Driemaandelikse kritiese tydskrif en boekegids vir Suid-Afrika* 11: 155.
- Stamatélos, Pat.** 2005. Kroes. Roggebaai: Kwela.
- Van der Merwe, C.P.** 1946. Die voorgeskrewe boek. *Die Huisgenoot*. 30(1253): 23.
- Van der Merwe, C.P.** 1958. Watter boeke word voorgeskryf? *Die Huisgenoot*. 42(1907): 55.
- Van der Merwe, Jaco.** 1953. Frederik van Eeden: *De kleine Johannes. Ons eie boek. Driemaandelikse kritiese tydskrif en boekegids vir Suid-Afrika* 19: 217-218.
- Venter, Jac.P.** 1950. 'n Ouer Nederlandse werk. G.F. Haspels: *David en Jonathan. Ons eie boek. Driemaandelikse kritiese tydskrif en boekegids vir Suid-Afrika* 16: 62-63.

## Noten

1. Om precies te zijn: het gaat om vijf vermeldingen voor het echtpaar en één voor mevrouw Antink alleen.
2. Van Schendel heeft elf vermeldingen, Boudier-Bakker tien, Vondel en Scharten-Antink zes, Hildebrand (Beets) en Van Eeden vijf, De Genestet, G.F. Haspels en J.A. Simons-Mees vier. Drie vermeldingen zijn er voor G. van Nes-Uilkens en Siebold Ulfers, twee voor Gezelle, Top Naeff en Staring, één voor Godfried Bomans, Couperus, A.M. de Jong, Anne de Vries, Theun de Vries, Aug. de Wit, Emants, J.J. Groeneweg, G. Mulder, H.J. Schimmel, J. Stamperius, Streuvels, Van der Leeuw, Van Effen, Van Lennep, W.G. van Nouhuys en Cyriel Verschaeve.
3. *Het fregatschip Johanna Maria* vier, *Een zuerver verliefd* en *Een eiland in de Zuidzee* drie, *Het oude huis* één keer.
4. *De jeugd van Francesco Campana* en *De kleine Johannes* (deel 1) kregen vijf vermeldingen en zo veel waren er ook voor de Camera (in verschillende selecties).
5. Van Malherbe *Moderne Hollandse kortverhalen* en *Moderne Vlaamse kortverhalen* (allebei vier keer), *Nuwe Nederlandse kortverhalen* (drie keer); Dekker uit de poëzie van de Gouden Eeuw (drie keer); *Reisverhalen* van Smit en Stuiveling (drie keer); Stuiveling uit moderne verhalende poëzie en Haantjes, *Moderne Nederlandse verhalen vir Afrikaanse skole* (elk één keer).
6. In verkorte vorm in: Wim van Anrooij en Paul Hoftijzer (red.): *Lezen in de lage landen. Studies over tien eeuwen leescultuur*. Hilversum: Verloren.